

Wiesław Wróbel

Uniwersytet w Białymstoku

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

Krąg rodzinny Zofii z Chożowa Holszańskiej i jej testament z 29 VII 1518 r.

W Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w Zbiorze Dokumentów Pergaminowych, pod sygnaturą 8443 przechowywany jest spisany w 1518 r. akt ostatniej woli Zofii z Chożowa Holszańskiej. Na jego istnienie po raz pierwszy zwrócił uwagę Jerzy Ochmański, w opublikowanym w 1985 r. artykule *Narodowość Mikołaja Hussowskiego w świetle jego autografu*¹. Autor odnaleziony testament wykorzystał przede wszystkim jako materiał uzupełniający do biogramu Mikołaja Hussowskiego, twórcy „Pieśni o żubrze” i notariusza, który sporządził omawiany akt. Ochmański tylko w streszczeniu przedstawił osobę testatorki, okoliczności spisania testamentu oraz zawarte w nim dyspozycje. Mimo to, jego właściwa treść nie była do tej pory przedmiotem odrębnej analizy historycznej. Testament stanowi bowiem ciekawe źródło mówiące nie tylko o ostatnich dyspozycjach Zofii z Chożowa, ale pozwala także na opisanie jej najbliższego kręgu rodzinnego. Niniejsza rozprawa będzie poświęcona obu tym zagadnieniom.

W swoim formularzu oraz formie zewnętrznej, omawiany dokument nie odbiega od testamentów typowych dla XVI-XVIII w., składających się w pierwszej kolejności z ustępów o charakterze wyzna-

¹ J. Ochmański, *Narodowość Mikołaja Hussowskiego w świetle jego autografu*, w: *Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane Profesorowi Ludwikowi Bazylowowi w siedemdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa 1985, s. 312-316. W tekście znalazła się również fotografia fragmentu testamentu Zofii z Chożowa z notatką notarialną Mikołaja Hussowskiego. Pomijamy tu całkowicie opis polemiki toczącej się wokół narodowościowej przynależności autora „Pieśni o żubrze”. Jej najnowsze podsumowanie pióra Mariana Chachaja zostało opublikowanym w 2006 r. Tam też szczegółowa wcześniejsza literatura. M. Chachaj, *Narodowa i kulturowa przynależność Mikołaja Hussowskiego, autora „Pieśni o żubrze”*. *Fakty i mity*, w: *Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, pod red. K. Mikulskiego i A. Zielińskiej-Nowickiej, Toruń 2006, s. 245-256.

niowym, w tym ustalających miejsce i okoliczności pochówku, następnie zaś regulujących kwestie związane z podziałem szeroko rozumianych dóbr materialnych².

Testament został spisany w Wołpie 29 lipca 1518 r. (w środę po wspomnieniu św. Anny). Jak głosi intytulacja i arenga, Zofia z Chozowa księżna Holszańska, złożona od jakiegoś czasu ciężką chorobą, zdecydowała się na podyktowanie ostatnich dyspozycji względem swego ciała, majątków ruchomych i nieruchomości oraz posiadanych sum pieniężnych. Tego dnia, w dworze wołpińskim przy umierającej Zofii były obecne trzy osoby: wywodzący się z diecezji płockiej prezbiter Mikołaj z Sąhocina, mansjonarz przy kościele w Wołpie, skryba Jan Diaczek oraz publiczny notariusz apostolski, wspomniany już kleryk diecezji przemyskiej Mikołaj Hussowski. Do wymienionej trójki świadków wrócimy pod koniec rozważań, w celu ich szczegółowego opisania. W tym momencie należy natomiast zasygnalizować fakt, że był to już drugi dokument podyktowany przez Holszańską. Wcześniejszą wersję testamentu sporządzono 1 maja 1517 r. w Wołpie, zaś jego treść aprobował Zygmunt I Stary 29 czerwca 1517 r. w Wilnie. Był on przechowywany początkowo w osobistym archiwum dóbr litewskich królowej Bony, gdzie trafił razem z innymi dokumentami po przejęciu majątków ziemskich na mocy zapisu uczynionego przez Pawła Holszańskiego. Fakt ten potwierdza wpis zarówno w pierwszej księdze zapisów Metryki Litewskiej³, jak i w dwudziestej ósmej księdze spraw publicznych, będącej w zasadzie inwentarzem archiwum królowej. Wśród odnotowanych tam różnych przywilejów na dobra rodowe Holszańskich, spotykamy *testamentum pergamentum olim Zofie Olechnovis relicte, matris vero domini Pauli episcopi Luceoriensis [...] sed est cassatum et evasum*⁴. Tak więc treść dokumentu z 1517 r. została

² L. Karalius, *Testamenty*, w: *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego. Analizy i obrazy*, oprac. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Kraków 2006, s. 777-782; T. Jaszczółt, *Testament Jana Sapiehy, wojewody podlaskiego*, w: *Rezydencja Sapiehów w Dubnie*, t. II, pod red. H. Karwowskiej i A. Andrzejewskiego, Białystok 2007, s. 89-102, zwłaszcza s. 94.

³ *Lietuvos Metrika*, knyga nr 1, užrašymų knaga 1 (1380-1584), Vilnius 1998, nr 616 i 617.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Tzw. Metryka Litewska, sygn. III A 28, k. 255; o charakterystyce i genezie tej księgi Metryki Litewskiej, patrz: K.

uchylona, co pozwala na wniosek, że pomimo widma śmierci Zofia przeżyła kolejny rok, a dopiero będący przedmiotem niniejszego studium tekst okazał się jej właściwym testamentem. Spisano go na pergaminowej karcie z przywieszoną na pergaminowym pasku pieczęcią Zofii, która niestety nie zachowała się do naszych czasów.

Dla zrozumienia treści testamentu niebagatelne znaczenie ma kwestia najbliższego kręgu rodzinnego Zofii z Chożowa Holszańskiej. Na jej powiązania rodowe, ułatwiające poprawną identyfikację, jednoznacznie wskazują użyte w dokumencie określenia – pochodzenie *de Choszowa*, a także miano *dux Olschanensis*.

Pod nazwą *Choszowa* kryje się niewielka miejscowość Chożów, położona kilka kilometrów na południe od miasteczka Mołodeczno, zlokalizowanego w XVI w. w województwie wileńskim, w powiecie wilejskim (dziś na terenie Białorusi, w rejonie mińskim). Istnienie tej wsi potwierdzone jest już w 1434 r. Tego roku stała się ona własnością Sudymonta Dorgiewicza⁵, wzmiankowanego w 1409 r. cześnika wielkiego księcia Witolda. Jako stronnik Zygmunta Kiejstutowicza świadczył między innymi na dokumencie unii trockiej spisanej w 1433 r.⁶ W ramach gratyfikacji za wierną służbę, obok wspomnianego Chożowa, otrzymał z rąk wielkiego księcia również nadanie Talatowa, Połoczan i Łuczian położonych niedaleko Krewy, której był starostą⁷.

Sudymont Dorgiewicz posiadał trzech synów: Olechnę (Aleksandra), Michała i Jana. Z późniejszych dokumentów dowiadujemy się, że po śmierci Sudymonta majątność Chożów przypadła w udziale Olechnie⁸. Odnotowano go pierwszy raz pod rokiem 1446, kiedy od wielkiego księcia Kazimierza Jagiellończyka uzyskał nadanie gruntów

Pietkiewicz, *Królowej Bony księgi Metryki Litewskiej*, w: *Studia z dziejów Europy Wschodniej*, pod red. G. Błaszczyka i P. Kraszewskiego, Poznań 2010, s. 105-108.

⁵ Muzeum Narodowe w Krakowie [dalej MNK], Biblioteka Czartoryskich [dalej BCz], Teki Naruszewicza, t. 15, nr 137.

⁶ *Akta Unji Polski z Litwą*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 94.

⁷ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I, (woj. wileńskie XIV-XVIII w.), oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, pod red. A. Rachuby, Warszawa 2004, nr 45; L. Korczak, *Sudymont Dorgiewicz h. własnego (zm. po 15 VIII 1434), cześnik dworu wielkiego księcia litewskiego Witolda, starosta krewski*, PSB XLV 2008, s. 353-354.

⁸ L. Korczak, *Sudymontowicz Olechno (Aleksander) z Chożowa h. Trąby (zm. między 1490 a 1491), namiestnik połocki wojewoda wileński, kanclerz WKL*, PSB XLV 2008, s. 351-352.

w powiecie grodzieńskim. W 1448 r. nosił tytuł podkomorzego, czyli najwyższego łożniczego, a w następnym roku źródła wymieniają go jako łąziebnego, znajdował się więc w bezpośrednim otoczeniu młodego księcia Kazimierza.

Szczególny zwrot w karierze Olechny nastąpił w 1454 r. W trakcie bitwy pod Chojnicami został wzięty do niewoli krzyżackiej wraz sześcioma innymi Litwinami należącymi do poczty królewskiego⁹. Z kolei Kronika Bychowca przypisała Sudymontowiczowi uratowanie w czasie bitwy życia króla Kazimierza¹⁰, ale informacji tej nie potwierdza żadne inne współczesne źródło. Po 1455 r. Olechno powrócił na Litwę, a jego kariera urzędnicza uległa przyspieszeniu¹¹. Przed 1458 r. uzyskał namiestnictwo grodzieńskie¹², dzięki któremu wszedł w skład rady wielkoksiążęcej. Najprawdopodobniej w następnym roku otrzymał w zarząd namiestnictwo połockie, wakujące po śmierci Piotra Montygirdowicza (pierwszy raz wzmiankowany dopiero w 1463 r.). Tylko raz, w kwietniu 1465 r. Olechno pojawił się w źródłach jako podkanclerzy¹³. W latach 70. XV w. Sudymontowicz zaangażowany był przede wszystkim w sprawy Połocka, pozostającego w stałym konflikcie z Rygą. Dopiero 5 marca 1477 r. wspomniany został na urzędzie wojewody wileńskiego, zaś w kwietniu tego roku pełnił już funkcję kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁴. Oba stanowiska piastował do śmierci. Ostatni raz jako żywy odnotowany był w sierpniu 1490 r. W międzyczasie zdołał ufundować kościoły w

⁹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 560; M. Biskup, *Spisy jeńców polskich z bitwy pod Chojnicami*, „Przegląd Historyczny” 1965, z. 1, s. 102.

¹⁰ *Polnoe sobranie russkich letopisiej*, t. 32, Moskwa 1975, s. 161-162.

¹¹ W. Jarmolik, *Kariery polityczne dworzan litewskich Kazimierza Jagiellończyka*, w: *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od Średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, pod red. Z. Karpusa, T. Kempy, D. Michałuk, Toruń 1996, s. 96-97.

¹² *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II, (woj. trockie XIV-XVIII w.), oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, pod red. A. Rachuby, Warszawa 2009, nr 2326.

¹³ L. Korczak, *Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 98-99.

¹⁴ Oba urzędy, z racji ich tradycyjnego łączenia, Olechno Sudymontowicz objął najpewniej jednocześnie po śmierci ich dotychczasowego posiadacza Michała Kieżgajły (*Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, nr 211; *Urzędnicy...*, t. I, nr 1101).

Ostrożycach (1448), Wołpie i Chożowie, a także ołtarz w kaplicy królewskiej na zamku wileńskim¹⁵.

Odzwierciedleniem łaski hospodara były kolejne nadania ziemskie, dzięki którym Olechno zdołał zgromadzić pokaźnych rozmiarów majątek. Przed 1448 r. otrzymał Ostrożyce koło Hajny, w 1449 r. majątek Wołpę oraz dwór nad rzeką Sarną. W 1477 r. wszedł w posiadanie Hranicy położonej we włości krasnosielskiej, w 1481 r. uzyskał grunt nad rzeką Wilią, wreszcie w 1483 r. jezioro w dobrach wołpieńskich¹⁶. Pomiedzy 1481 a 1486 r. Kazimierz Jagiellończyk ofiarował swemu kanclerzowi plac w Wilnie, zlokalizowany naprzeciw cerkwi św. Mikołaja¹⁷. Inne majątki i ziemie skupował lub uzyskiwał od obu swych braci, w tym Siemiatycze po śmierci Michała¹⁸ oraz Chochły po zgonie Jana.

Badania genealogiczne jednoznacznie udowodniły, że Sudymontowicz żenił się dwukrotnie. Opublikowane w tym samym 1997 roku prace Janusza Kurtyki o rodzie Tęczyńskich i Marcelego Antoniewicza, analizująca herb złożony biskupa Pawła Holszańskiego, poparte szczegółową analizą źródłową, wykazały istnienie dwóch małżeństw Olechny, zawartych z Jadwigą z Trzecieża h. Strzemię i Jadwigą Moniwidówną h. Leliwa. Pierwszy z wymienionych autorów powoływał się na wzmiankę zawartą w aktach oficjałatu krakowskiego, informującą o legacie na rzecz kościoła w Niedźwiedziu, uczynionym w 1486 r. przez Jadwigę z Trzecieża, określoną jako małżonka wojewody wileńskiego, a więc Sudymontowicza (*domina Edvigis Olechnowa de Trzczyesz palatinissa Wylnensi*¹⁹). Natomiast Antoniewicz, podejmując próbę atrybucji personalnej herbu Leliwa uwidocznionego w

¹⁵ Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, sygn. 1777 IV, s. 300-302; *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, oprac. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. I (1387-1501), Kraków 1948, nr 191; L. Korczak, *Sudymontowicz Olechno...*, PSB XLV 2008, s. 352.

¹⁶ *Lietuvos Metrika* 1 [1], nr 180, 314, 374, 689.

¹⁷ *Lietuvos Metrika*, knyga nr 4, užrašymų knaga (1479-1491), Vilnius 2004, nr 71.

¹⁸ J. Maroszek, *Siemiatycze jako ośrodek dóbr ziemskich w XV-XVIII w. (do 1801 r.)*, w: *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, Warszawa 1989, s. 7.

¹⁹ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 566-567 (aneks, nr III.8). Patrz także: B. Przybyszewski, *Wiadomości źródłowe do budowy kościoła parafialnego w Niedźwiedziu w powiecie miechowskim*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. LIII, 1952, nr 2, s. 69-70.

czwartym polu herbu biskupa Holszańskiego, udowodnił, że należał on do babki macierzystej duchownego, Jadwigi Moniwidówny. Późniejsza literatura opowiadała się za istnieniem dwóch lub tylko jednego małżeństwa, bądź to z Moniwidówną, bądź z panną z Trzecieża. W 2003 r. R. Petrauskas w biogramie Olechny Sudymontowicza odnotował ożenek tylko z córką Jana Moniwidowicza²⁰, natomiast Marian Wolski w pracy o rodzie Trzeciejskich z 2005 r., powołując się na wspomnianą notatkę z akt oficjałatu krakowskiego, negował fakt istnienia związku z Moniwidówną, kładąc datę zawarcia małżeństwa z Jadwigą z Trzecieża przed 1465 r. (lub nawet około 1450 r.)²¹. Obie żony Olechny odnotowała z kolei Lidia Korczak w biogramie Sudymontowicza opublikowanym w „Polskim Słowniku Biograficznym” oraz wspomniany już Marcei Antoniewicz, w swej najnowszej pracy zatytułowanej „Protopłaści książąt Radziwiłłów”. Tak więc w świetle wnikliwych analiz źródłowych fakt podwójnego ożenku Sudymontowicza nie powinien ulegać wątpliwości, ale wciąż problemów badaczom następuje ich chronologia.

Kwestię tę rozstrzyga przytoczona przez Janusza Kurtykę wzmianka źródłowa z 1486 r. Nie budząca zastrzeżeń formalnych informacja zmusza do zmiany obowiązującej kolejności małżeństw Olechny. Najprawdopodobniej jego pierwszą żoną była Jadwiga Moniwidówna. Związek ten został zawarty około 1455 r., już po powrocie na Litwę z niewoli krzyżackiej, skoro jego najstarsza córka, Zofia, była już w 1473 r. zamężna (o czym dalej). Wielokrotnie zwracano uwagę, że w sporządzonym w 1458 r. testamencie Jana Moniwidowicza, Jadwiga nie została wprost określona jako zamężna, ale obecność Olechny Sudymontowicza wśród świadków spisywanego aktu ostatej woli zdaje się być dostatecznym dowodem na istnienie między nimi bliskiej, zapewne rodzinnej relacji²². Moniwidówna zmarła przed

²⁰ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomene XIV a. pabaigoje – XV a.*, Vilnius 2003, s. 297.

²¹ M. Wolski, *Trzeciejscy herbu Strzemię*, Kraków 2005, s. 85-86, przyp. 51.

²² W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwida*, „Ateneum Wileńskie” t. I, 1923, z. 2, s. 260-262; J. Ochmański, *Moniwid i jego ród*, „Lituanos-Slavica Posnaniensia”, t. IX, 2003, s. 28. Zapis, nakładający na braci Jadwigi, Jana i Wojciecha, obowiązek wypłaty posagu w wysokości 100 kop groszy można interpretować zarówno jako świadectwo stanu panieńskiego lub też przeniesienia obowiązku oddania niewypłaconego do tej pory posagu z ojca na synów.

1465 r. po czym wojewoda wileński ożenił się po raz wtóry, tym razem jednak z Polką, Jadwigą z Trzecieża, która zgodnie z ustaleniami Wolskiego żyła jeszcze w 1486 r., ale zmarła najpewniej w 1489 r. W tym bowiem roku Olechno w dokumencie ustanawiającym altarystę przy ołtarzu w kaplicy królewskiej na zamku wileńskim, wymienił spoczywającą tam jedną z jego żon, choć niestety bez sprecyzowania o którą Jadwigę chodzi²³. Świadectwem koneksji łączących Trzecieckich z Sudymontowiczami jest fakt, że rodzony brat Jadwigi Trzecieckiej, Jakub z Kożuchowa, na cześć swego szwagra nadał najmłodszemu synowi, urodzonemu około 1476 r., imię Olechno²⁴.

Ustalenie nowej chronologii małżeństw Sudymontowicza zmusza jednocześnie do nowego spojrzenia na jego potomstwo, którego kolejność i przynależność nie była dostatecznie wyjaśniona. Z pierwszą żoną Jadwigą Moniwidówną, Olechno posiadał z całą pewnością trzy córki. Najstarszą była **Zofia**, wydana przed 1473 r. za Aleksandra Juriewicza Holszańskiego, autorka omawianego w niniejszej rozprawie testamentu. Kolejną była **Jadwiga**, ożeniona w pierwszej kolejności z Janem Kontowtem, następnie zaś ze Stanisławem Bartoszewiczem Montowtowiczem (wymieniana w 1492 r.²⁵). Trzecia, najmłodsza o imieniu **Anna**, została bernardynką w Wilnie i zmarła w 1508 r.²⁶ W 1495 r. wspomniane były dwie kolejne córki Olechny Sudymontowicza, **Dorota** i **Świętochna**, podobnież zakonnice w klasztorze bernardynek w Wilnie. Według informacji podanych przez Michała Homolickiego, Dorota miała sprzedać Barbarze Radziwiłównie swój dworek położony *extra muros Vilnensis*, darowany jej przez rodzoną siostrę Świętochnę (*Swyentocha*), jako rekompensatę za długi²⁷. Jed-

Możliwe, że śluby obu córek Jana Moniwidowicza odbyły się w stosunkowo krótkim czasie przed 1458 r., dlatego też ojciec nie zdążył dopełnić wypłaty posagu przed śmiercią.

²³ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 6725.

²⁴ M. Wolski, *Trzeciecy...*, s. 198.

²⁵ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 7386; por.: J. Ochmański, *Moniwid i jego ród...*, s. 30.

²⁶ W 1508 r. spisała testament, mocą którego ofiarowała na potrzeby zakonu dwór w Wilnie nad rzeką Wilenką. J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. II, Wilno 1840, s. 331; J. Ochmański, *Moniwid i jego ród...*, s. 71.

²⁷ M. Homilicki, *O planach Wilna, jakim było w XVI wieku*, w: *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczec nowy drugi*, t. XXIV, Wilno 1843, s. 87-88. Córki te wymienia również

nak żadne współczesne tym wydarzeniom źródła archiwalne nie potwierdzają istnienia obu córek Olechny.

Jadwiga z Trzecieża, druga żona Olechny, wydała na świat również trójkę dzieci. Najstarszą, urodzoną około 1465 r., zdaje się być **Aleksandra**, poślubiona przed 1484 r. Mikołajowi Tęczyńskiemu, miecznikowi krakowskiemu²⁸. Następną córką z drugiego związku Olechny była również **Jadwiga**, już w 1489 r. żona Stanisława Kieżgajły²⁹. Do tej pory w literaturze funkcjonowało przekonanie, że Jadwiga, urodzona z Jadwigi Moniwidówny, wychodziła za mąż potrójnie – za wymienionych wcześniej Jana Kontowta i Stanisława Montowtowicza, a także Stanisława Kieżgajłę. Przy czym jednocześnie wymieniano nieznaną z imienia córkę Sudymontowicza, która również była żoną owego Kieżgajły³⁰. Doszło tu jednak do wyraźnego wymieszania osób, gdyż Sudymontowicz posiadał dwie córki o imieniu Jadwiga, pochodzące jednak z dwóch małżeństw³¹.

Warto jednocześnie w tym miejscu odnotować nieznanego do tej pory w literaturze syna Olechny, **Adama**. O zmarłym w młodym wieku bracie wspomniała Aleksandra w spisany w 1513 r. przywile-

Jerzy Ochmański, ale bez dalszej analizy kwestii ich autentyczności (J. Ochmański, *Moniwid i jego ród...*, s. 71).

²⁸ J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 566-567 (aneks, nr III.8).

²⁹ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 6725.

³⁰ K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku*, Poznań 1982, s. 38-39.

³¹ W 1529 r. Zygmunt I Stary rozpatrywał spór pomiędzy Janem Zabrzezińskim a Stanisławem Kieżgajłą, synem Stanisława Kieżgajły (męża Jadwigi Sudymontowiczówny), o majątek Ostrożyce. Z przedstawionego królowi przywileju Kazimierza Jagiellończyka dowiadujemy się, że Olechno Sudymontowicz zapisał Ostrożyce swej córce, Aleksandrze. Jej mąż Mikołaj Tęczyński, umówił jednak ze swoim szwagrem (*swojakom swoim*), Stanisławem Kieżgajłą w sprawie sprzedaży mu tego majątku. Wydając wyrok przysądający pełnię praw do Ostrożyc Stanisławowi Stanisławowiczowi Janowiczowi Kieżgajle król przypomniał jednocześnie, że w momencie zawierania aktu kupna inni szwagrowie Tęczyńskiego i Kieżgajły, Aleksander Juriewicz Holszański i Stanisław Bartoszewicz Montowt nie wnosili żadnego sprzeciwu względem transakcji. Tak więc dokument wymienia łącznie czterech zięciów Olechny przed 1490 r.: Mikołaja Tęczyńskiego (męża Aleksandry), Stanisława Kieżgajłę (męża Jadwigi, córki Jadwigi z Trzecieża), Aleksandra Holszańskiego (męża Zofii) i Stanisława Montowta (męża Jadwigi, córki Jadwigi Moniwidówny). Odpowiada to w pełni liczbie wydanych za mąż córek Sudymontowicza. *Lietuvos Metrika*, knyga nr 15, užrašymų knaga 15 (1528-1538), Wilno 2002, nr 80. Za zwrócenie uwagi na treść tego wpisu, jak też za wiele innych szczegółów związanych z rodziną Olechny Sudymontowicza, składam serdeczne podziękowania dr. Tomaszowi Jaszczołtowi.

ju uposażeniowym kościoła parafialnego w Siemiatyczach. Kolatorka ustanowiła specjalny fundusz z przeznaczeniem na msze za duszę swojej matki, Jadwigi oraz *pro animo patris mei Alexii alias Olechno et mariti Nicolai*³², *Adae fratris mei, mihi charissimorum iam mortuorum*³³. Był on z pewnością synem Olechny z małżeństwa z Jadwigą Trzeciecką, stąd szczególne przywiązanie do niego Aleksandry Tęczyńskiej.

Pod koniec życia, już jako wdowiec, Olechno Sudymontowicz rozporządził swoim majątkiem, dzieląc go między córki. W 1489 r. Jadwidze i Aleksandrze zapisał dobra Siemiatycze, które spadły na niego po śmierci brata, Michała oraz Ostrożyce i część Wołpy³⁴. Natomiast Zofii zapisał 13 sierpnia 1490 r. posiadanie dworów Chożowa i Zajezierza³⁵. W związku z tym, że była to jednocześnie siedziba rodowa jej ojca, w której najpewniej przyszła na świat, w dokumentach często pisała się z *Chożowa*³⁶. W 1492 r. Aleksander Jagiellończyk potwierdził jej posiadanie części Wołpy, którą również otrzymała od Olechny. Kolejny raz, najwidoczniej spodziewając się śmierci, Zofia Sudymontowiczówna uzyskała 29 czerwca 1517 r. z rąk Zygmunta I Starego potwierdzenie posiadania Wołpy (jednocześnie z potwierdzeniem swego pierwszego testamentu)³⁷.

Użyte w ostatniej woli Zofii z Chożowa określenie *dux Olschansensis* jest konsekwencją wspomnianego już małżeństwa z Aleksandrem Juriewiczem Holszańskim³⁸. Był on pierwszym przedstawicielem książęcego rodu, który przyjął wyznanie katolickie oraz wszedł do ścisłej rady wielkksiążęcej. Niewątpliwie wpływ na postępy w karierze miało pozostawanie w kręgu rodzinnym Sudymontowicza. Jak za-

³² Mikołaj Tęczyński zginął podczas wyprawy bukowińskiej w 1497 r. Patrz: J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 566 (aneks, nr III.8).

³³ Fundusz Aleksandry Tęczyńskiej: AGAD, Kapicjana, p. 31, s. 189-194.

³⁴ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 6725.

³⁵ *Lietuvos Metrika* 1 [1], nr 239. Jej też zapisał dobra Chołosowo, ale dokument jest pozbawiony daty (tamże, nr 258).

³⁶ Warto zaznaczyć, że w dokumentach również jej siostra, Aleksandra Tęczyńska, określała się również jako pochodzącą z Chożowa, m.in. w 1494 r. (*domina Allexandra consors generosi Nicolai Thenczynski, heres de Chozowa*), AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 6734.

³⁷ *Lietuvos Metrika* 1 [1], nr 370, 381.

³⁸ S. M. Kuczyński, *Holszański Aleksander Jurjewicz h. Hippocentaurus (zm. 1511), książę litewski, kasztelan wileński*, PSB IX, 1960, s. 586-587.

uważył Marceli Antoniewicz, już przed lipcem 1473 r. Zofia mogła być żoną Aleksandra Juriewicza Holszańskiego, na co wskazują bliskie, wręcz rodzinne stosunki panujące między Holszańskim a Sudymontowiczem³⁹. W związku z przyjęciem tej chronologii, autor podkreślił jednocześnie, że związek z Zofią był jedynym małżeństwem Aleksandra Juriewicza⁴⁰. W 1486 r. Holszański osiągnął urząd krajczego hospodarskiego oraz namiestnictwo grodzieńskie (sprawował je do 1505)⁴¹. W dwa lata później był już podczaszym, zaś w 1493 r. dotarł do szczytu swojej kariery, obejmując stanowisko kasztelana wileńskiego, które piastował do śmierci w pierwszych miesiącach 1511 r. W międzyczasie zdołał uzyskać dzierżawy starostwa brzeskiego i dóbr Punie⁴². W 1507 r. Zygmunt I potwierdził zapisy oprawy małżeńskiej Zofii w kwocie 600 tys. kop groszy szerokich, uczynione przez Aleksandra Juriewicza na jego dobrach rodowych Lebedziowie, Świranach, Dalkiewiczach, Dannikach i Duniłowiczach⁴³.

Z Zofią Sudymontowiczówną Holszański doczekał się trzech synów: **Janusza**, zapisanego w 1488 r. na Uniwersytet Krakowski⁴⁴ zmarłego w 1510 lub 1511 r., **Jerzego**, krajczego królowej Heleny, namiestnika bieleckiego i wojewody kijowskiego, zmarłego również w

³⁹*Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej...*, nr 281, gdzie informacja o wyposażeniu Holszańskiego w trzy konie i zbroję przez Sudymontowicza, na jego wyprawę do Polski w 1473 r. Olechno Sudymontowicz był obecny w 1476 r. w Lebedziowie, podczas spisywania przez Aleksandra Holszańskiego dokumentu uposażeniowego tamtejszego kościoła parafialnego. Warto zauważyć, że świątynia uzyskała wezwanie Trójcy Świętej, Wniebowzięcia NMP oraz świętych Mikołaja, Aleksandra i Zofii. Dobór dwóch ostatnich świętych zdaje się więc być uzasadniony więzami rodzinnymi z Zofią Sudymontowiczówną (tamże, nr 298). Twierdzenie to uprawdopodobnia kościół w Wołpie, ufundowany przez Sudymontowicza w 1478 r., którego wezwanie w 1518 r. składało się z św. Anny, Poczęcia NMP, oraz świętych Zofii, Pawła, Aleksandra i Wszystkich Świętych (wymienione w nadaniu Pawła Holszańskiego: MNK, BCz, rkps. 1777 IV, s. 301). M. Antoniewicz, *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa 2011, s. 131-132.

⁴⁰ Wbrew tezie upowszechnionej przez Jerzego Wolffa (*Kniazowie...*, s. 102). Dwa małżeństwa wymienia także: S. M. Kuczyński, *Holszański Aleksander Jurjewicz...*, s. 587.

⁴¹ *Urzędnicy...*, t. II, nr 2330.

⁴² *Urzędnicy...*, t. I, nr 368.

⁴³ MNK, BCz, Teki Naruszewicza, teka nr 28, s. 207.

⁴⁴ Zapisany jako: *Hanussius Alexandri ducis de Litwania. Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpr. R. Grzesika, Kraków 2004, s. 470.

tym samym czasie co brat⁴⁵, wreszcie urodzonego ok. 1485 r. **Pawła**, od 1507 r. biskupa łuckiego, później zaś wileńskiego⁴⁶. Na świat przyszły również cztery córki Zofii i Aleksandra: **Anna**, żona Piotra Janowicza Montygirdowicza, wojewody trockiego i marszałka ziemskiego, **Jadwiga**, żona Jana Litawora Chreptowicza, marszałka, namiestnika nowogrodzkiego i słonimskiego, a później drohickiego⁴⁷, **Aleksandra**, od 25 lutego 1514 r. żona Mikołaja Jurgiewicza Pacewicza⁴⁸, później wojewody podlaskiego, wreszcie **Barbara**, franciszkanka w Wilnie.

Wydaje się, że spisując swój testament Zofia mogła liczyć ponad 60 lat. W 1518 r. nie żył już jej mąż Aleksander i dwaj pierwsi synowie. Przy życiu pozostał Paweł Holszański, wówczas będący od jedenastu lat biskupem łuckim oraz cztery córki. Włącznie z siostrą Jadwigą, naturalne potomstwo Zofii stanowiło najbliższy krąg rodzinny, będący głównym, aczkolwiek nie jedynym, odbiorcą dyspozycji zawartych w omawianej ostatniej woli.

Po klauzuli zawierającej zawierzenie duszy Bogu, Jezusowi i jego matce (*commendatio*), znalazł się zwięzły zapis dotyczący kwestii majątku nieruchomego. Zgodnie z prawem obowiązującym w tym czasie w Wielkim Księstwie Litewskim, Zofia pozostawiła decyzję o podziale majątków przyszłemu sprawiedliwemu wyrokowi sądowemu. Mimo tego, uczyniła pewne dyspozycje majątkowe. Swemu synowi, Pawłowi oraz córce Barbarze, zapisała dwór położony pod Wilnem (*curiam suam, quam habet in pratis extra muros Vilnensis*). Następny zapis dotyczył domu w Wilnie, który w latach 80. XV w. z rąk Kazimierza Jagiellończyka otrzymał Olechno Sudymontowicz. Odziedziczony po ojcu plac Zofia postanowiła przekazać swojej córce Aleksandrze i jej mężowi Mikołajowi Pacowi. Dziesięć lat później, 16 czerwca 1528 r., Pac odstąpił wileńską nieruchomość Pawłowi Holszańskiemu⁴⁹, ten

⁴⁵ J. Wolff, *Kniazowie...*, s. 102-103; S. M. Kuczyński, *Holszański Jerzy Aleksandrowicz h. Hippocentaurus (zm. ok. 1510), książę litewski, wojewoda kijowski*, PSB IX, 1960, s. 588-589.

⁴⁶ K. R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec-Ostróg 2001, s. 42.

⁴⁷ Szeroko o Janie Litaworze Chreptowiczu: G. Ryżewski, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż. Dobra i kariery Chreptowiczów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV-XVIII w.*, Kraków 2006, s. 36-51.

⁴⁸ J. Wiesiołowski, *Młode lata doktora Reszki, burmistrza poznańskiego...*, s. 29.

⁴⁹ *LietuvosMetrika* 1 [1], nr 42.

zaś w następnym miesiącu wyzbył się jej na rzecz biskupa kijowskiego, Mikołaja Wieżgajły⁵⁰.

Dalsze dyspozycje co do rodowych nieruchomości Zofia odniosła do swojej siostry Jadwigi, wówczas żony Stanisława Bartoszewicza Montowta. Zezwoliła jej na dzierżenie wszystkich posiadanych majątków na zasadzie *status quo*, ale z wyłączeniem Wiszniewa, gdzie podział między siostrami został już dokonany. Dobra Wiszniew, położone w powiecie oszmiańskim i województwie wileńskim, należały do pradziada Zofii, Jana Moniwida, który umierając w 1458 r. zapisał je, wraz z szeregiem innych majątków, swym synom Janowi i Wojciechowi⁵¹. Dział Jana po jego śmierci przypadł w udziale córkom i stanowił między innymi posag Jadwigi, który wniosła Montowtowiczowi. Jednakże jakie dokładnie stosunki własnościowe panowały między Jadwigą a Zofią względem Wiszniewa, tego niestety nie wiemy⁵².

Kolejna część interesującego nas dokumentu to przede wszystkim zapisy różnych legatów pieniężnych z kwoty, jaką Zofia posiadała wniesioną na dobra i zamek Punie. Aleksander Holszański pożyczył królowi Zygmuntowi Staremu 1600 złotych czerwonych węgierskich oraz 650 kop groszy, w zamian otrzymując dzierżawę zamku Punie i przynależące do niego dobra⁵³. 30 czerwca 1506 r. Aleksander Juriewicz przekazał żonie dzierżawę puńską wraz z zastawioną na nich sumą⁵⁴. Jeszcze przed śmiercią Zofii, Zygmunt I Stary potwierdził 9 maja 1518 r. posiadanie dzierżawy Punie przez Pawła Holszańskiego⁵⁵.

Zofia z Chożowa całą posiadaną sumę rozdysponowała w hojnych zapisach testamentowych, przeznaczając je na tzw. trycezymy

⁵⁰ Tamże, nr 48.

⁵¹ W. Semkowicz, *Przywileje Witołda dla Moniwida...*, s. 261 (*Itemeisdem filii nostris Johanni et Alberto legamus, donamus, conferimus et inscribimus villas et hereditates nostras G oranony, Wisznyowo, Wolozina, Dexnany, Septowa Slobothka, Sereneszk, Lubyecz, Harwol, Brehinya, Szodow cum omnibus similiter fructibus, censibus, usibus, iure, proprietate et dominio, et lacum Veysegy dictum*).

⁵² O dobrach Wiszniew: G. Ryżewski, *Z dziejów dóbr Wiszniew w XV-XVIII wieku*, „Białostockie Teki Historyczne” t. IV, 2006, s. 83-84, chociaż autor uwagę swą skupił przede wszystkim na okresie ich przynależności do rodu Chreptowiczów.

⁵³ *Urzednicy...*, t. II, nr 190 i 191.

⁵⁴ *Lietuvos Metrika* 1 [1], nr 487.

⁵⁵ Tamże, nr 293.

(*tricesimis*), a więc trzysta mszy za swą duszę. Największą kwotę tysiąca dukatów ofiarowała swemu synowi, Pawłowi, czterysta dukatów otrzymał król Zygmunt I Stary, zaś sto dukatów wspomniany wcześniej Wojciech Radziwiłł, biskup wileński.

Zwraca uwagę fakt odnotowania więzów krwi (*consanguineo suo*) łączących Zofię z Wojciechem Radziwiłłem. Był on synem Mikołaja I Radziwiłła, zmarłego w 1510 r. kanclerza i wojewody wileńskiego. Koneksi z rodem Radziwiłłów sięgała matka Zofii z Chożowa, Jadwigi Moniwidówny. Siostra Jadwigi, Zofia Moniwidówna, była pierwszą żoną Mikołaja I Radziwiłła i jednocześnie matką wspomnianego Wojciecha Radziwiłła⁵⁶. Był więc on jej bratem ciotecznym. Nie dziwi więc fakt, że to właśnie Wojciech Radziwiłł i jego brat Mikołaj, wówczas wojewoda wileński i kanclerz, wraz z innymi, zaufanymi ale nie wymienionymi z imienia panami, na mocy zapisu testamentowego zostali naznaczeni egzekutorami wszystkich klauzul ostatniej dyspozycji Zofii z Chożowa.

Dalsze zapisy sum pieniężnych trafiły do rąk członków kapituły wileńskiej (50 dukatów) oraz Mikołaja Wieźgajły, wówczas kanonika wileńskiego (10 dukatów). Obecność Wieźgajły wśród osób wymienionych w dyspozycjach testamentowych Zofii mogła wynikać ze związków z Pawłem Holszańskim. Duchowny wzmiankowany był w otoczeniu biskupa łuckiego już w 1514 r., kiedy jako pleban w Brześciu⁵⁷ świadczył na dokumencie potwierdzającym fundację kościoła parafialnego w Pobikrach.

Największą grupę zapisów testamentowych Zofii z Chożowa stanowiły legaty na rzecz różnych konwentów wileńskich. Klasztorowi dominikanów przy kościele św. Ducha darowała 100 dukatów węgierskich w złocie, tę samą ilość przeznaczyła także zakonowi bernardynów, na co wpływ miało niewątpliwie pozostawanie Anny, siostry

⁵⁶ M. Michalewiczowa, *Radziwiłł Wojciech (Albrycht) h. Trąby (ok. 1476-1519), biskup łucki, potem wileński*, PSB t. XXX, s. 377-379; M. Antoniewicz, *Protoplaści...*, s. 30 (tab. 1), 76-77.

⁵⁷ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach [dalej: ADS], D 149, k. 296-296v. Plebanem w Brześciu i kanonikiem wileńskim był już w 1511 r. Od 1519 r. piastował prałaturę dziekana katedry wileńskiej, a od 1521 r. pełnił funkcję oficjała i wikariusza generalnego. Od 1525 r. biskup kijowski, a od 1530 r. żmudzki. Zmarł w początkach 1533 r. Patrz: K. R. Prokop, *Biskupi kijowski obrządku łacińskiego XIV-XVIII wieku. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2003, s. 35-38; LKD, nr 1451.

Zofii, w żeńskim zakonie bernardynek⁵⁸. Trzeci legat na rzecz wileńskiego zakonu dotyczył konwentu Karmelitów Trzewiczkowych przy kościele św. Jerzego, ufundowanego w 1506 r. staraniem Mikołaja Radziwiłła, męża ciotki Zofii. Ostatni zapis 10 dukatów w złocie powędrował do franciszkanów przy kościele Najświętszej Marii Panny w Wilnie. Z nimi Zofia powiązana była przez swoją córkę, Barbarę, franciszkankę. Tak więc dobór terytorialny oraz klauzurowy konwentów, do których testatorka legowała sumy z przeznaczeniem na msze za swą duszę, był w pełni uzasadniony konkretnymi powiązaniem rodzinnymi, choć jednocześnie nie da się całkowicie wykluczyć wpływu prywatnej dewocji.

Szczególną więź z zakonem bernardynów potwierdzają dalsze testamentowe legaty. Trafiły one w zasadzie do wszystkich ówczesnych klasztorów bernardyńskich Rzeczypospolitej: w Krakowie, Kownie, Poznaniu, Warszawie, Łowiczu, Tykocinie, Kole, Kaliszu, Bydgoszczy, Warcie, Przeworsku i Lwowie. Trudno jest wskazać jednoznacznie genezę tak silnego przywiązania do zakonu braci mniejszych. Możliwe, że mieli oni jakiś związek z rodziną Sudymontowiczów. Równie prawdopodobnym wydaje się, zważywszy na misję bernardynów na terenie Litwy⁵⁹, że brali oni udział w nawróceniu na katolicyzm męża Zofii, Aleksandra Holszańskiego.

Katalog testamentowych ofiar pieniężnych uzupełniały datki na rzecz kolegium wikariuszy przy katedrze wawelskiej w Krakowie oraz tamtejszych dominikanów. Reszta sumy, która pozostała po wydaniu powyższych dyspozycji, została zapisana kościołowi, w którym spoczną zwłoki testatorki. Niestety, w testamencie tego nie sprecyzowano, ale można się domyślać, że był to kościół parafialny w Wołpie lub któryś z wileńskich konwentów, do których była szczególnie przywiązana.

Testamentowe dyspozycje zamykają zapisy uczynione na rzecz osób pozostających na służbie u boku Zofii z Chożowa. Wśród nich na szczególne wyróżnienie zasłużył jej spowiednik, ks. Mikołaj, któremu ofiarowała 10 florenów, swoje łóżko oraz szubę podszytą wilczym

⁵⁸ R. Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Wilno 2010, s. 64-65.

⁵⁹ U. Borkowska, *Bracia mniejsi i prawosławie*, w: *Zakon Franciszkanów w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, Lublin 1983, s. 397-406.

futrem. Identyczną sumę uzyskał Jan Diaczek, z zezwoleniem, aby po jej śmierci pracował gdziekolwiek i u kogokolwiek zechce.

Jak wspomnieliśmy we wstępie, podczas spisywania testamentu przy Zofii z Chożowa były obecne trzy osoby, w tym dwaj wymienieni wyżej odbiorcy legatów od umierającej: ks. Mikołaj z Sąchocina, Jan Diaczek i ks. Mikołaj Hussowski. Ks. Mikołaj, prezbiter wywodzący się z diecezji płockiej, pełnił funkcję mansjonarza przy kościele w Wołpie. Tamtejszą mansjonarię złożoną z czterech duchownych, kilka lat wcześniej ustanowiła Holszańska, możliwe więc, że to ona prezentowała ks. Mikołaja na to stanowisko. Dodajmy wreszcie, że był osobistym spowiednikiem Zofii. Obie funkcje zdecydowały z pewnością o jego obecności przy łożu śmierci dobrodziejki. W Wołpie ks. Mikołaj pozostawał przez kilka kolejnych lat. Zdaje się, że był on tożsamy z ks. Mikołajem, który w 1520 r. razem z plebanem Maciejem oraz mansjonarzami Janem i Bartłomiejem, wymieniany był w dokumencie Pawła Holszańskiego potwierdzającym nadanie Stanisława Rumbowicza na rzecz wołpińskiego kościoła parafialnego⁶⁰. Jan Diaczek, który również zasłużył sobie na szczególną łaskę testatorki, pełnił przed 1518 r. funkcję notariusza Zofii. Kolejny raz, jako *Joanne Dziacek* wymieniany był w 1533 r. w roli notariusza, wchodzącego razem ze skarbnikiem, kuchmistrem i kapelanami w skład prywatnego dworu biskupa łuckiego Pawła⁶¹. Najwidoczniej po śmierci Zofii zdecydował się na pozostanie w kręgu rodziny Holszańskich, wstępując na służbę u jej syna.

Trzecim z wymienionych świadków, a zarazem pisarzem, który sporządził właściwy dokument, był ks. Mikołaj Hussowski, syn Mikołaja, kleryk diecezji przemyskiej i notariusz apostolski. Pomijając kwestie pochodzenia rodzinnego i terytorialnego ks. Hussowskiego, które zostały dostatecznie dobrze udokumentowane i wyjaśnione, warto przyrzeć się bliżej jego powiązaniom z rodem Holszańskich. Jak słusznie przypuszczają Jerzy Ochmański i Marian Chachaj, najprawdopodobniej ks. Mikołaj w pierwszych latach swej kariery duchownej pozostawał na służbie notarialnej u boku biskupa łuckiego, Pawła Holszańskiego, który mógł odesłać go do Wołpy w celu spisania ostat-

⁶⁰ MNK, BCz, sygn. 1777 IV, s. 314-316.

⁶¹ Tamże, s. 423

niej woli Zofii⁶². Biorąc pod uwagę inne układy klientalne, wytworzone na dworze biskupa łuckiego⁶³, wydaje się najprawdopodobniejszą wersją o spotkaniu Holszańskiego i Hussowskiego w czasie studiów uniwersyteckich w Krakowie. Przykładem tego typu bliskich stosunków zawartych przez Pawła w okresie edukacji, była kariera Franciszka ze Lwowa, który przez ponad 20 lat w łuckiej kurii biskupiej pełnił funkcje kanclerza, oficjała i archidiacona, zaś w 1533 r. za poparciem Holszańskiego został prezentowany na biskupstwo kijowskie. Karierę u boku Pawła zrobił również jego krakowski kolega, Walenty z Pilzna, bakałarz, przynajmniej od 1535 r. oficjał i kanonik łucki, następnie kanonik wileński *de mensa episcopali*⁶⁴. W kancelarii ordynariusza łuckiego w latach 20. XVI w. zatrudnieni byli ludzie pochodzący z różnych części Królestwa Polskiego, jak np. Stanisław z Warszawy, bakałarz Stanisław z Krakowa, czy Marcin Smochowski⁶⁵, a także kilku notariuszy apostolskich, m.in. Zachariasz z Rogoźna, syn Andrzeja, kleryk diecezji gnieźnieńskiej⁶⁶.

Warto zwrócić jednocześnie uwagę na pewne rozbieżności chronologiczne w biografii Hussowskiego, wynikające z datacji omawianego dokumentu. Powszechnie przyjmuje się, że notariusz uczestniczył od początku w rozpoczętym w lipcu 1518 r. i trwającego ponad dwa kolejne lata poselstwie Erazma Ciołka do Rzymu⁶⁷. Obecność Hussowskiego w Wołpie 29 lipca 1518 r. podważa taką ewentualność. Podejrzenie to potwierdził ostatecznie dokument, sporządzony jego

⁶² J. Ochmański, *Narodowość Mikołaja Hussowskiego...*, s. 317-318. M. Chachaj, *Narodowa i kulturowa przynależność Mikołaja Hussowskiego...*, s. 252-253.

⁶³ O układach patron-klient na dworze Pawła Holszańskiego, przede wszystkim w okresie jego zasiadania na biskupstwie wileńskim: L. Šedvydis, *Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio klientų veikla Vilniaus kapituloje XVI a. 5-6 dešimtmečiais*, w: *LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties. Mokslinių straipsnių rinkinys*, Kowno 2010, s. 27-28.

⁶⁴ V. Ališauskas, T. Jaszczotł, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a.*, Wilno 2009, nr 2507.

⁶⁵ ADS, D 149, k. 210; Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka [dalej: LMAVB], f. 6, nr 126 (kopia: BCz, rkps. 1777 IV, s. 360); Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku, Akta Archidiecezjalnego Białostockiego, zbiór dokumentów kościoła parafialnego w Dziadkowiecach (przywilej Pawła Holszańskiego potwierdzający dokumenty uposażeniowy świętyni z 1431 r.; kopia: ADS, D 28, k. 118).

⁶⁶ ADS, D 28, k. 118.

⁶⁷ S. Łempicki, *Ciołek Erazm (1474-1522), biskup płocki i dyplomata*, PSB IV, s. 79-80.

ręką w Goniądzu 16 czerwca 1519 r., gdzie przebywał jako notariusz prywatny na służbie Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła⁶⁸. W takim razie należy jeszcze raz przyjrzeć się etapom powstawania wiekopomnego dzieła Hussowskiego „Pieśń o żubrze”, które miał rzekomo napisać w czasie pobytu w Rzymie.

Zofia z Chożowa Holszańska zmarła zapewne niedługo po 29 lipca 1518 r., chociaż na temat okoliczności jej zgonu oraz następujących później uroczystości pogrzebowych nie posiadamy żadnych informacji. Najpewniej odbyły się one bez udziału członków rodziny. Źródła nie przekazały również precyzyjnych danych dotyczących podziału nieruchomości pozostałych w spadku po zmarłej. Główne majątki rodowe: Holszany, Lebedzewo, Chożów, Duniłowicze i Wołpa, przypadły przede wszystkim jednemu synowi, Pawłowi. W kolejnych latach biskup dokonał szeregu zapisów posiadanych majątków na rzecz rodziny królewskiej, której ostatecznie przypadły one po śmierci Holszańskiego we wrześniu 1555 r. Z dokumentu sporządzonego w 1527 r. dowiadujemy się, że część matczynych dóbr uzyskała również w udziale franciszkanie Barbarze, zmarłej przed 1527 r. Wszystkie pozostałe po niej majątki przejął Paweł Holszański, który odstąpił je dobrowolnie swemu szwagrowi, Mikołajowi Pacowi. W sporządzonym wówczas dokumencie czytamy: *za jego przywiązanie ku żonie swej, siostrze biskupa, z którą synów spłodził, zapisuję część dóbr Wiszniewo, dziedziczną, macierzystą, który mu odstąpiła siostra Barbara, zakonnica, córka niegdy Aleksandra księcia Holszańskiego, z majątkami przyległymi Wolma, Deksniany, Sontoki, Chorejki, również część w Zaozierzu, przez tę siostrę daną i odstąpioną, a także trzecią część dóbr Hannuta, która mu się po śmierci tej siostry dostała*⁶⁹. Równie niewiele wiemy na temat egzekucji pozostałych zapisów zawartych w testamencie Zofii z Chożowa.

Pierwszy raz po spisaniu testamentu obecność Pawła Holszańskiego w Wołpie poświadczona jest dopiero 6 listopada 1518 r. Do rodzinnych dóbr przybył z pewnością wcześniej w celu załatwienia spraw testamentowych, związanych między innymi z podziałem ma-

⁶⁸ LMAVB, f. 1, nr 64.

⁶⁹ M. Krupowicz, *Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych*, Wilno 1858, s. 34-35; J. Wolff, *Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885, s. 12-13.

jątków. Jedynym śladem poświadczającym działania Pawła w Wołpie jest dokument uposażeniowy mansjonarii przy tamtejszym kościele parafialnym. Ustanowiła ją jeszcze za życia Zofia z Chożowa, jednak zgodnie z brzmieniem przywileju, kolegium kapłańskie funkcjonowało bez należytej podstawy materialnej (*de voluntate illustris Zophiae dominae matris nostrae charissimae [...] quatuor presbiteros pro mansjonariis deputaverat, licet nondum dotaverat*)⁷⁰. Wkrótce potem Paweł opuścił Wołpę i udał się do Wilna, gdzie obecny był osiem dni później, 14 listopada 1518 r.⁷¹

Wołpa, 29 lipca 1518 r.

Zofia z Chożowa Holszańska, wdowa po Aleksandrze Juriewiczu Holszańskim, spisuje w Wołpie swój testament, czyniąc dyspozycje dotyczące niektórych majątków nieruchomości oraz szereg zapisów pieniężnych na rzecz różnych osób kościołów i klasztorów na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony.

Oryginał: AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 8443

Kopie: nieznane.

Regesty: nieznane.

Druk: brak. Informacje na temat treści testamentu, osoby testatorki i notariusza Mikołaja Hussowskiego w: J. Ochmański, *Narodowość Mikołaja Hussowskiego w świetle jego autografu*, w: *Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane Profesorowi Ludwikowi Bazylowowi w siedemdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa 1985, s. 312-316; M. Chachaj, *Narodowa i kulturowa przynależność Mikołaja Hussowskiego, autora „Pieśni o żubrze”. Fakty i mity*, w: *Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, pod red. K. Mikulskiego i A. Zielińskiej-Nowickiej, Toruń 2006, s. 245-256.

[Aneks dostępny w wersji drukowej.](#)

⁷⁰ LMAVB, f. 3, nr 92 (w potwierdzeniu Zygmunta I Starego z 1526 r.). Kopia: MNK, BCz, sygn. 1777 IV, s. 300-302.

⁷¹ *Lietuvos Metrika*, knyga nr 12, užrašymų knyga 12 (1522-1529), Wilno 2001, nr 760.